

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת שמות תשע"ט¹

הכרת טובה - יסוד גדול בעבודת ה'

שעבוד מצרים מתחיל בכפיות טובה

התורה מספרת: "וַיִּקַּם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרַיִם, אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" (שמות א, ח). בגמרא נחלקו האם הכוונה למלך חדש ממש, או רק להנהגה חדשה של אותו מלך עצמו, "שנתחדשו גזרותיו", כאילו היה מלך חדש (סוטה יא, א). וכן מובא ברש"י כאן.

מה היה השינוי בהנהגה של המלך? - השינוי היה, שבעבר כיבד מלך מצרים את יעקב, כיבד גם את בני יעקב, נתן להם לשבת במיטב הארץ, והנה עכשיו הוא משנה את כל הדרך ומשעבד אותם.

לדעה זו, "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" מתפרש כנראה במונח של חיבה, כמו שאמר ה' על אברהם: "כִּי יִדְעָתָּה יוֹסֵף לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו" וכו' (בראשית יח, יט). "יָדַעְתִּיו - לשון חיבה" (רש"י שם). וכך גם כאן: "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף" - לא חיבב את יוסף. לא מכיר טובה ליוסף על שהציל את מצרים מרעב. גם באופן אישי היה צריך להכיר טובה ליוסף. יוסף קנה עבורו את כל מצרים לעבדים, ואת אדמותיהם העביר לבעלותו (שם מז, כג). אבל הוא לא מכיר טובה ליוסף על הדברים הללו, ומשתעבד בבני עמו.

האמת היא, שגם לולא היה יוסף מציל את המצרים מרעב, גם אז היה אסור לשעבד את ישראל. מה ההיתר לשעבד אנשים בעבודת פרך, להכות אותם ולהשליך את ילדיהם ליאור, ועוד דברים שעשו המצרים לישראל? אין כל היתר לזה גם לולא היתה חובה למצרים להכיר טובה ליוסף. אבל התורה מדגישה "אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף", כדי לתת חומרה יתרה למעשיו של פרעה, שעל אף כל הטובה שיוסף עושה למצרים והחיוב להכיר טובה לעמו על כך, פרעה עושה את כל הרעות האלה לעמו של יוסף.

הכרת טובה - יסוד גדול באמונה

החיוב להכיר טובה לכל מי שהיטיב עמנו הוא גדול מאד, והוא יסוד גדול באמונה ובעבודת ה'. כל מה שאנו עובדי ה', בנוי על הכרת טובה לבורא על כל הטובות שעשה לנו. מי שחסר לו היסוד הזה, זהו פגם גדול מאד. גם אם הוא מקיים מצוות, ובודאי יקבל שכר בעד קיום מצוות, אבל חסר לו יסוד עיקרי בקיום המצוות, והוא היסוד של הכרת הטובה.

חז"ל אמרו, "כל הכופר בטובתו של חברו, סוף כופר בטובתו של הקדוש ברוך הוא" (משנת רבי אליעזר פרשה ז). פרעה מתחיל ב"לא יָדַע אֶת יוֹסֵף" - לא רוצה להכיר טובה למי שטרח במשך שנים להציל את מצרים מחרפת רעב (ע"י איסוף ואכסון התבואה של שבע שנות השבע), ומזה הוא מגיע בסוף ל"לא יָדַעְתִּי אֶת ה', וגם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֶשְׁלַח" (שמות ה, ב). לא רוצה להכיר טובה לקב"ה שהציל אותו מרעב ומשאר הצרות. לכאורה יש לאדם תירוץ טוב למה לא להכיר טובה להקב"ה. אמנם הקב"ה נתן לי חיים, נתן לי כסף, נתן לי בריאות ואשה

וילדים וכל מיני דברים, אבל זה לא עלה לו כלום, וגם לא חסיר ממנו כלום. אז למה צריך להכיר לו טובה?... אבל חשבון זה אינו נכון. צריך להכיר טובה לא מפני שנחסר לשני, אלא מפני שקבלתי ממנו טובה. גם אם לא נחסר ממנו כלום, וגם אם לא טרח בדבר, עצם קבלת הטובה מהשני מחייבת הכרת טובה.

למה צריך להכיר טובה אם לא נחסר מהנותן כלום? - כי יסוד גדול הוא בכוחות הנפש של האדם, שהם מושפעים ונפעלים בעיקר ע"י הרגש, ולא ע"י השכל. ממילא, אם אדם לא יכיר טובה תמיד, גם במקרים שבהם השכל אינו מחייב זאת, יפגע מכך הרגש של הכרת הטובה, ופגיעה זו תגרום לכך שגם במקרים שבהם השכל כן מחייב להכיר טובה, הוא לא יעשה זאת, ולא יכיר טובה. כי הרגש אינו "למדן" לחלק חילוקים, וכל שהלב אינו רגיל להכיר טובה כסדר לכל מי שבאה לנו טובה ממנו, נפגם מזה כח הנפש של הכרת הטובה. כך ביאר מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל ("מכתב מאליהו" ח"ג עמ' 101).

חיוב הכרת טובה - אפילו לדומם

מסיבה זו, אפילו לדומם צריך אדם להכיר טובה. כך רואים בפרשה הבאה. הקב"ה אומר למשה: "אָמַר אֶל אֱהֲרֹן: קַח מַטְּךָ, וְנִטְּהָ יָדְךָ עַל מִימֵי מִצְרַיִם, עַל נְהַרְתָּם עַל יְאֹרֵיהֶם וְעַל אֲגַמְיָהֶם... וַיִּהְיוּ דָם" (שמות ז, יט). והנה, מבחינתו של היאור, אין כאן מכה, אלא ברכה. כל ימיו עושים אותו המצרים עבודה זרה (ע"י רש"י שם, יז), גם פרעה נעזר בו כדי לעשות עצמו עבודה זרה (ע"י רש"י שם, טו), ועכשיו מגיעה סוף סוף הזדמנות שבה שהיאור משנה את תפקידו, ומשמש מכשיר לקידוש השם: "בְּזֹאת תִּדְבַּע פִּי אֲנִי ה' - הִנֵּה אֲנִי מִפְּנֵי אֲשֶׁר בְּיָדִי עַל הַיָּם אֲשֶׁר בְּיָאֹר, וְנִהְיֶה לְדָם" (שם, יז). אף על פי כן, כשה' מצוה את משה להכות את היאור, הוא לא מטיל את המשימה על משה עצמו, אלא על אהרן: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: אָמַר אֶל אֱהֲרֹן קַח מַטְּךָ וְנִטְּהָ יָדְךָ עַל מִימֵי מִצְרַיִם, עַל נְהַרְתָּם עַל יְאֹרֵיהֶם... וַיִּהְיוּ דָם". כך גם במכת צפרדע: "אָמַר אֶל אֱהֲרֹן נִטְּהָ אֶת יָדְךָ בְּמַטְּךָ עַל הַנְּהָרֹת עַל הַיְאֹרִים וְעַל הָאֲגַמִּים, וְהָעַל אֶת הַצְּפַרְדְּעִים עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם, ח, א). וכך גם במכה השלישית: "אָמַר אֶל אֱהֲרֹן נִטְּהָ אֶת מַטְּךָ וְהָךְ אֶת עַפְרֵי הָאֶרֶץ, וְהָיָה לְכֶנֶם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם, יב).

מדוע מצוה ה' שאהרן יהיה זה שיכה את היאור ואת עפר הארץ, ולא משה עצמו? מסביר רש"י (ע"פ חז"ל), "לפי שהגן היאור על משה כשנשלך לתוכו, לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה ע"י אהרן" (רש"י שם ז, יט). וכן "לא היה העפר כדאי ללקות ע"י משה, לפי שהגן עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול (הגנה שהועילה רק ליום אחד, עד שהלשינו עליו לפרעה), ולקה על ידי אהרן" (רש"י שם ח, יב). למרות שהמכות הבאות על היאור ועל עפר מצרים הופכות אותם לכלי לקידוש השם, מִצְדו של משה יש כאן פעולה הנראית על פניה כולזול ביאור ובעפר, וקאי הכרת טובה כלפיהם על ההגנה שסיפקו לו בעבר, לכן מְצוּה

שהצילו אותו, וגומל עמם טובה בעצמו כל ימי חייו!
 ב'שיטה מקובצת' (ב"ק צב, ב) מובא מעשה מופלא, ממנו
 רואים עד כמה היו גם הראשונים זהירים בהכרת טובה אפילו
 לדומם. מובא שם, שהרי"ף ז"ל חלה פעם, "ונכנס אצל אדם אחד
 במרחץ שהיה לו בביתו, ונתהנה מן המרחץ" עד שהבריא. לימים,
 ירד אותו אדם מנכסיו, ונאלץ להעמיד את המרחץ למכירה, כדי
 שיוכל לפרוע את חובותיו. פנו העוסקים בדבר אל הרי"ף ובקשו
 ממנו לְשׁוֹם את שווי של המרחץ ולטפל במכירתו. אמר להם
 הרי"ף: "לא אדון ולא אוֹרְךָ במרחץ הזה, לא בְּמִכְרָךְ ולא בשומא
 ולא בשום דבר המתיחד אליו, לפי שנתהנית ממנו". לא אמר
 שאינו רוצה להזדקק לענין מפני שמכיר טובה לבעל המרחץ
 (שודאי גם לו הכיר טובה), אלא מפני שמכיר טובה למרחץ
 עצמו. הרי שהקפיד הרי"ף להכיר טובה גם לדומם, כמו משה
 רבינו.

על רב סעדיה גאון מסופר, שתלמידיו ראו אותו פעם מתגלגל
 בשלג לצורך כפרת עוונות. שאלו אותו, וכי הרב חטא ח"ו באיזה
 חטא חמור המצריך להתגלגל כך בשלג? ענה רב סעדיה ואמר:
 פעם אחת, בהיותי בדרך, נתארחתי אצל בעל בית אחד שלא ידע
 מי אני, וכיבד אותי כאורח הגון. אחר כך נודע לאותו בעל הבית
 מי אני, ואז נפל לפני רגלי ובכה והתחנן לי שאמחל לו על שלא
 כיבד אותי כראוי. אמרתי לו: והלא כבדת אותי מאד! אמר לי:
 אכן כבדתי את הרב מאד, אך לא כבדתי את הרב כראוי לו!
 מהמעשה הזה למדתי לעשות תשובה בכל יום על צורת עבודתי
 את השי"ת ביום אתמול, שהרי בכל יום אני משיג יותר מגדלות
 אלוֹקֵינו יתברך ויתעלה, ונמצא שלא כבדתי כראוי אתמול, ועל
 זה אני עושה תשובה.

רב סעדיה היה עולה בכל יום עוד ועוד בהכרת הטוב לה',
 ולכן היה מבקש מחילה מה' על שאתמול עוד לא הכיר כל כך
 בטובתו, ולא כיבד את ה' מספיק כפי הראוי לו.

חיוב להכיר טובה - גם למי שהרע לנו

אחרי שראינו שהחיוב להכיר טובה הוא לא רק לבני אדם
 שגמלו עמנו טובה, אלא אפי' לבעלי חיים ולצמחים, ואפילו
 לדומם שצמחה לנו טובה ממנו, נראה עתה, שהחיוב להכיר
 טובה הוא לא רק למי שהיטיב לנו, אלא גם למי שהרע לנו - אם
 בנוסף לרעה, הוא גם גמל עמנו טובה.

התורה מצוה אותנו: "לא תתעב מצרי, כי גר היית בארץ מצו"
 (דברים כג, ח). נכון שסבלתם מאד מן המצרים, אבל הגיעה לכם גם
 טובה מהם, כשהסכימו לארח אתכם בשנות הרעב, ולהנות אתכם
 מן המזון שצברו בשנות השבע, וא"כ צריכים אתם להכיר טובה
 למצרים. לא להתחבר אליהם יותר מדי, לא להתחתן עם גר מצרי,
 אבל דור שלישי יבוא להם בקהל ה' (שם, ט). אסור לתעב אותם
 יותר מדי. צריך להכיר להם טובה, גם אם עשו לכם צרות גדולות.
 יותר מכך. החיוב להכיר טובה חל גם כלפי מי שכל
 כוונתו היתה לרעה! אם צמחה טובה ממעשיו הרעים - גם
 כאן חל חיוב להכיר טובה. יסוד זה נלמד מפרשתנו: כשבנות
 יתרו מספרות לאביהן על משה שהציל אותן מיד הרועים, הן
 אומרות: "אִישׁ מִצְרַיִם הָצִילֵנוּ מִיַּד הָרְעִים" (שמות ב, ט). יש
 כמה פירושים בחז"ל, מדוע מכונה כאן משה "איש מצרי". לפי
 אחד מהם, הטעם לזה הוא, מפני שמשה אמר להן: לא אני הצלתי
 אתכן מיד הרועים, אלא "אותו מצרי שהרגתי" (שבגללו נאלצתי
 לברוח מפרעה ולהגיע למדין) הוא הציל אתכן" (שמו"ר א, לב), וְלוֹ

ה' שאהרן יביא עליהם את המכות הללו, ולא משה עצמו^{3,2}.
 אחר כך, בתקופה מאוחרת יותר, משה מבין כבר מעצמו יסוד
 זה, שלא להכות את מי שהוא חייב להכיר לו טובה, גם אם יש
 בהכאה זו מצוה וקידוש השם גדול. כשה' מצוה את משה (אחרי
 פרשת בנות מדין): "צַרֹּר אֶת הַמְדִינִים וְהַפִּיטִם אוֹתָם" (במדבר כה,
 יז), משה לא הולך בעצמו לקיים את הציווי, אלא שולח למשימה
 זו את פינחס (שם לא, ו). למה לא הלך לקיים את הציווי בעצמו?
 לפי דעה אחת בחז"ל - "מפני שנתגדל בארץ מדין, אמר: אינו
 בדין שאני מיצר למי שעשה בי טובה. בור ששתית ממנו - אל
 תזרוק בו אבן" (במדבר כב, ד). משה גדל במדין, מצא שם את
 השידוך שלו, ומדין הגנה עליו כשברח מפני פרעה. לכן, למרות
 שה' מצוה להלחם במדין, אם אפשר לקיים מצוה זו ע"י שליח,
 יש לבחור באפשרות זו, ולא להכות את מדין בעצמו. אמנם
 למדינים מגיע עונש וצריך לענוש אותם, משה אף קוצץ על אנשי
 הצבא שלא עשו נקמה מספיקה במדין ולא הרגו גם את הנשים
 (שם לא, יד-טז), אבל מצד שני - הוא עצמו לא יכול לצאת
 למלחמה הזו, כי הוא עצמו חייב להכיר טובה למדין.

הכרת טובה לבעלי חיים, לצמחים ולדומם - בחז"ל ואצל חכמי הדורות

בירושלמי מובא סיפור מעניין בענין הכרת הטוב: מעשה
 ביהודי שהזמין תלמיד חכם אחד לסעוד בביתו. כשבאו להסב
 לסעודה, הושיב בעל הבית כלב ליד האורח! שאל האורח את
 בעל הבית: וכי לכך הזמנת אותי, לבזות אותי ולהושיב לידי
 כלב? אמר לו: "חס וחלילה, רבי! אלא שחייב אני טובה לכלב
 זה, על שהציל אותי פעם מענין רע (כפי שמבואר שם בירושלמי),
 לכן החלטתי לגמול עמו את יתרת הכבוד הזה, להושיבו ליד
 תלמיד חכם" (ירו' תרומות פ"ח סוף ה"ג). אינני יודע אם אותו כלב
 נהנה מן הכבוד שניתן לו, מסתבר שהיה מעדיף לקבל עצם נוספת
 לארוחתו במקום שיושיבוהו בסעודה ליד תלמיד חכם... גם מצד
 כבודו של החכם לא ראוי לכאורה להכיר טובה לכלב באופן כזה,
 אבל מכל מקום, ההרגשה של אותו אדם היתה נכונה. הירושלמי
 רצה כנראה ללמדנו בסיפור זה, שצדק אותו אדם בכך שהרגיש
 חובה לעצמו לגמול טובה לכלבו עבור הסיוע שקבל ממנו.
 כנראה משום זה הביא הירושלמי מעשה זה, כדי ללמדנו שהחיוב
 להכיר טובה למי שגמל עמנו טובה הוא גם לכלב⁴.

גם בדרך שלנו חי כאן בירושלים הג"ר ישראל זאב גוסטמן
 זצ"ל, ראש ישיבת 'נצח ישראל', שהיה נוהג להשקות בעצמו את
 השיחים שצמחו בחצר של ישיבתו. מדוע? מפני שכשברח
 מוילנא (מן הקומוניסטים או מן הנאצים), השליך את עצמו בעת
 מנוסתו אל תחת אחד השיחים כדי להסתתר מרודפיו, ועל ידי זה
 מָלֵט את עצמו מהריגה. בגלל אותו מקרה, הכיר כל ימיו טובה
 לשיחים, וכאות להכרת טובה זו היה משקה אותם בעצמו. אמנם
 השיחים בחצר הישיבה לא היו אותם שיחים שהצילו אותו
 מהריגה, שהרי השיחים שבוילנא נשארו בוילנא, והשיחים
 בירושלים הם שיחים אחרים, אבל כיון שָׁמַיִן צומח זה הציל אותו
 - הכיר טובה לכל אותו המין⁴. לשיחים לא היתה, כמובן, שום
 "נפקא מינה" מזה שהגרי"ז גוסטמן עצמו היה משקה אותם -
 היה אפשר לבקש מאחד התלמידים או מַגְנָן מקצועי להשקות
 אותם, והם היו מקבלים אותה כמות של מים. אף על פי כן, כיון
 שהגרי"ז גוסטמן מצידו חש הכרת טובה כלפיהם - טרח להשקות
 אותם בעצמו. זהו אדם גדול! מכיר טובה אפילו לשיחים

הייתי לבד בעולם, היה די משעמם. לא היתה ישיבה, ולא היה שום דבר אחר. טוב שה' ברא עוד בני אדם בעולם חוץ ממני. צריך להכיר טובה על כל העולם המלא שה' ברא לי.

מספרים על הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שנכנס פעם לבית קפה, וביקש כוס תה. נתנו לו כוס תה בצירוף חשבון לתשלום בסך נכבד למדי. שאל את בעל המקום: מדוע מחירה של כוס תה כל כך גבוהה אצלכם? הרי המים כמעט אינם עולים כלום, גם התה כמעט אינו עולה כלום, וגם ערכה של כפית סוכר הוא כאין וכאפס! אמר לו בעל המקום: אמת. אם היית שותה כוס תה בביתך, כך היה החשבון. אבל כאן, אינך משלם רק עבור התה, אלא על כל התפאורה שמסביב. יש כאן תזמורת, יש מלצרים, יש תמונות נאות על הקירות, והחשבון שקבלת מתחשב גם בזה. אמר רבי ישראל: עכשיו הבנתי, מדוע על שתית כוס תה תקנו לברך "שהכל נהיה בדברו". והרי אינני שותה אלא כוס תה קטנה, ומדוע עלי להזכיר בברכתי עליה, שכל העולם נהיה בדברו? מה לכל העולם ולכוס התה שלי? התשובה היא, שלא רק על כוס התה עלי להודות, אלא גם על התפאורה שמקיפה אותה. ה' ברא עולם שלם, הרים וגבעות, ימים ונהרות, אילנות עשבים ופרחים, וא"כ גם עליהם עלי להודות בבואי לשתות כוס תה, שכן כל אלו משמשים כ"תפאורה" לכוס התה אותה אני שותה. זהו חשבון של אורח טוב בעולם, כפי שאמר הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל.

למה ניתנו מצוות רבות כל כך זכר ליציאת מצרים

הרבה מצוות בתורה הן זכר ליציאת מצרים. שבת - זכר ליציאת מצרים (דברים ה, טו); ימים טובים - זכר ליציאת מצרים (שמות יג, ט); ציצית - מזכירה את יציאת מצרים (עי' רש"י במדבר טו, מא); וכן בכל יום בבקר ובערב מזכירים את יציאת מצרים בקריאת שמע⁸; מדוע יש צורך במצוות רבות כל כך זכר ליציאת מצרים? התשובה היא, שיציאת מצרים היא יסוד גדול לאמונתנו, הן מבחינת השכל והן מבחינת הרגש. מבחינת השכל - יציאת מצרים היא הוכחה לשלטון ה' בעולם. היא מרָאָה לנו שה' יכול להפוך מים לדם ולמים, אור לחושך וחושך לאור, וא"כ השכל מחייב שכדאי לעבוד את ה', שהרי יש בכחו להטיב לעושי רצונו ולהעניש לעוברי רצונו. ומבחינת הרגש - יציאת מצרים היא סיבה להכיר טובה לה'. היינו שקועים במ"ט שערי טומאה ובעבודות גופניות קשה, וה' רָחַם עלינו והוציאנו מעבודות גשמיות ורוחניות זו לחרות עולם, להיות עובדי ה', להיות העם אשר בחר ה', להיות עם סגולה, לקבל תורה בסיני, לקבל את ארץ ישראל, וא"כ ההרגשה של הכרת הטוב מחייבת אותנו לעבוד את ה', שעשה לאבותינו ולנו את כל הטובות האלו.

לכן חייבה אותנו התורה במצוות רבות כל כך זכר ליציאת מצרים, כדי להזכיר לנו את המחוייבות שלנו להכיר טובה לקב"ה, וכדי שהכרה זו לא תישחק עם השיגרה.

אילו פינו מלא שירה כים, ולשונונו רינה כהמון גליו, אין אנחנו מספיקים להודות על הכל. ברעב זנתנו, בשבע כלכלתנו, מחרב הצלתנו, מדבר מלטתנו, אין סוף למה שצריך להודות לה'. על כל אבר בגופנו אנו חייבים להודות. יהודי אחד אמר, שהוא מרויח בכל יום כמה מיליונים. שאלו אותו, איפה המיליונים שלך? הוא ענה: אם היו לי כאבי עינים, הייתי צריך רופא עינים. אם היו לי כאבי ראש, הייתי צריך ח"ו ניתוח ראש או משהו אחר,

עליכן להכיר טובה, כי לולא אותו מצרי, הייתי נמצא היום במצרים, ולא הייתי יכול להציל אתכן⁵. והנה, אותו מצרי מסתמא לא שמע מימיו על יתרו ועל בנותיו; וגם אם שמע, ודאי לא התכוין להכות את האיש העברי כדי שמשוה יהרוג את מכהו ויאלץ אח"כ לברוח למדין ולהציל את בנות יתרו. גם כוונה טובה אחרת לא היתה לו במעשהו, רק כוונה רעה - להכות יהודי. ובכל זאת, היות ועל ידי המעשה הרע שעשה התגלגלה טובה לבנות יתרו, ואמר להן משה שחייבות הן להכיר טובה גם לאותו מצרי! אמנם אותו מצרי יָשָׁב בגיהנם על מה שעשה, אבל בנות יתרו מצדן צריכות להכיר לו טובה על התועלת שצמחה להן מן המעשה הרע שעשה.

נקודה דומה מוצאים אצל עוג מלך הבשן. עוג יוצא למלחמה על ישראל, ומשה מפחד. "נִיֶּאֱמָר ה' אֶל מֹשֶׁה, אֵל תִּיָּא אֲתוּ" (במדבר כא, לד), "שהיה משה ירא להלחם, שמא תעמוד לו זכותו של אברהם, שנאמר וַיִּבֶא הַפְּלִיט וַיַּגִּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי (בראשית יד, ג), הוא עוג, שפלט מן הרפאים שהכו כדלעומר וחביריו בעשתרות קרנים" (רש"י שם). לשם מה הגיע עוג הפליט אל אברהם וסיפר לו שלוט נשבה במלחמה? ואמר רש"י, "מתכוין היה שיהרג אברהם, וישא הוא את שרה" (רש"י שם). וכן הביאו התוספות: "אמר בלבו, אלך ואומר לאברהם, וילחם וימות, ואשא שרה אשתו. ואפילו הכי היה ירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם" (תוס' נדה סא, א ד"ה זה עוג). הרי שוב לפנינו, שאף באופן שעושה המעשה לא נתכוין כלל להיטיב ולעשות חסד, אלא להיפך, להרע לאברהם ולגרום לו שימות, מ"מ כיון שבפועל היה בזה חסד לאברהם, שנודע לו על נפילת לוט בשבי והלך והצילו, ממילא היתה מזה זכות לעוג, עד כדי כך, שכל כלל ישראל היה נתון בסכנה שמא תעמוד לו זכות זו, ויצליח להלחם בישראל ולנצחם. הקב"ה היה צריך להרגיע את משה ולומר לו "אֵל תִּיָּא אֲתוּ". הזכות של עוג לא תספיק לו כדי לנצח. אבל הזכות היא זכות.

מחיובי הכרת הטוב - להכיר שהכל נעשה בשבילי!

אנו צריכים להתרגל להיות מכירי טובה. קודם כל לה', אבל גם לשלוחי ה' שעשו לנו טובה צריך להכיר טובה, ואפילו השלוחים הם רשעים ורעים, כפי שראינו, שגם במקרה כזה עלינו להכיר טובה למיטיבנו.

חז"ל כל כך לימדו אותנו להכיר טובה על כל דבר. חז"ל אמרו, "אורח טוב מהו אומר? - כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי! כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות הביא לפני, וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי!" אבל אורח רע מהו אומר? - מה טַרַח טַרַח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי. כל טַרַח שטרח בעל הבית זה, לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו⁷ (ברכות נח, א).

הדברים נכונים במישור שבין אדם לחברו, אבל גם במישור שבין אדם למקום. אורח טוב בעולמו של הקב"ה, מכיר טובה לקב"ה על כל מה שברא: על השמים ועל הארץ, על השמש והכוכבים, על המים, על האויר, על הפירות, על החיות, על העופות - כאילו לא נברא העולם כולו אלא בשבילו. אמנם יש עוד מיליארדי אנשים בעולם, וגם הם נהנים ממנו כמוני, אבל מה זה משנה? וכי אינני צריך להכיר טובה לבורא, רק בגלל שיש גם אחרים שנהנים?! אדרבה! טוב, שיש עוד אנשים שנהנים. אם

על כל מה שעשה לנו, להכיר טובה גם לבני אדם שעושים לנו טובות, כי הכרת טובה זה יסוד גדול ביהדות.

וכן הלאה. והנה, ברוך ה' אין לי שום כאבים, ואיני זקוק לשום רופא ולשום טיסה לחוץ לארץ כדי להתרפא שם. הרי שאני מרויח בכל יום את המיליונים האלה. אין סוף כמה הכרת טובה אנו חייבים לה'.
לא להיות בדרך של פרעה שלא ידע את ה', אלא להיות בדרך של אבותינו הקדושים, בדרך של משה רבינו, להכיר טובה לה'

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. הקשר בפרשת שמות: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים... הִבֵּה נְתַחֲכֶמָה לוֹ, פֶּן יִרְבֶּה, וְהִיָּה כִּי תִקְרָאָהּ מִלְחָמָה... וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ" (שמות א, ט-י) - "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, עֲתָה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפָרְעֹה, כִּי כִּיְד תִזְקֶה וְשִׁלְחָם וְכִיְד תִזְקֶה יִגְרָשָׁם מֵאֶרֶץ" (שם ו, א). הקשר הוא ניגודי: בתחילת הפרשה - פרעה חושש שמא ישראל יברחו ממצרים. בסוף הפרשה - ה' מבטיח שפרעה בעצמו יגרש את ישראל ממצרים.
2. וכן נצטוו לדורות שלא לנהוג מנהג בזיון אפילו בדבר דומם שאנו צריכים לו, שנאמר: "וְלֹא תַעֲלֶה בְמַעַלְתְּ עַל מִזְבְּחֵי אֲשֶׁר לֹא תַגְלֶה עֲרֹנְתָךְ עָלָיו" (שמות כ, כב), ופירש"י: "שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך... ואתה נוהג בהם מנהג בזיון. והרי דברים קל וחומר: ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמות יצרך, ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה". ומבואר שגם כלפי האבנים עצמן, "הואיל ויש בהם צורך - לא תנהג בהם מנהג בזיון".
3. לכאורה קשה על יסוד זה ממה שכתב ב"חובות הלבבות" (ריש שער עבודת האלקים), וז"ל: "מן הידוע אצלנו, כי כל מיטיב אלינו, אנו חייבין להודות לו כפי כוונתו להועיל לנו... ואם תגיע לנו שום טובה על ידי מי שלא כיון בה אלינו, יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו, ואין אנו חייבין בה". וצ"ל, שחיוב להודות למיטיב כזה - אין, (וכלשון חוה"ל: "יסתלקו מעלינו חיובי ההודאה לו"). אבל להרע לו, אפילו כשצריך לעשות כן - אסור, בגלל חובת הכרת הטוב כלפיו.
4. וכן מצינו שהתורה צייתה אותנו להכיר טובה לכל מין הכלבים, בשכר זה שהכלבים במצרים לא חרצו לשונם לבני ישראל כשיצאו ממצרים (עי' רש"י שמות כב, ל ד"ה לכלב תשליכון אותו).
5. כך ביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר, תשל"ב, מאמר ל"ב), שמה שאמר משה לבנות יתרו "אותו מצרי שהרגתי הוא הציל אתכן", כוונתו היתה להורות להן שעליהן להכיר טובה לאותו מצרי. והנה, המפרשים על המדרש לא ביארו כן, אלא ביארו שכוונתו של משה היתה רק שלא להחזיק טובה לעצמו, ואמר כי מאת ה' היתה זאת, שה' סיבב שאותו איש מצרי יכה איש עברי, ויבוא משה ויהרוג את המצרי, ויצטרך לברוח למדין וכו', ומזה צמחה הטובה לבנות יתרו, והכל בהשגחה מאת ה', ולא בבחירתו של משה (עי' "יפה תואר" ו"עץ יוסף" על המדרש). ולפי"ז אין ראייה מדברי משה שיש חיוב להכיר טובה גם למי שנתכוין במעשיו לרעה. דלא זה מה שנתכוין משה לומר בדבריו. אך הגר"ח שמואלביץ ביאר כנ"ל, שמה שנתכוין להורות לבנות יתרו שעליהן להכיר טובה למצרי, ולפי דבריו יש באמת ראייה מכאן, שחיוב הכרת טובה הוא גם למי שלא נתכוין כלל לעשות טובה, אלא רעה.
6. ויש שהביאו ראייה ליסוד זה מגמרא מפורשת: אמר רבי אלעזר, בואו ונחזיק טובה לרמאי, שאלמלא הן היינו חוטאין בכל יום וכו' (כתובות סח, א). והיינו, דמחמת הרמאים המתחזים לעניים ומבקשים צדקה, יקל עלינו העונש על העלמת עין מן העניים, כי הרמאים הם אלו שגורמים לנו (רש"י). ולכאן צ"ע, למה עלינו להחזיק טובה לרמאים על כך, והרי הרמאים לא לכך נתכוונו, אלא התכוונו לרעה, לגזול את כספנו. אלא ע"כ כיון שסו"ס צמחה לנו טובה מרמאותם, עלינו להחזיק להם טובה.
7. צריך להבין: וכי זו אכן האמת, שכל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשביל האורח? ודאי שלא! בעל הבית טרח בשביל כולם! בשביל אשתו ובניו, וגם בשביל האורח. וא"כ, לכאורה לא אורח טוב יש כאן, אלא אורח בעל דמיונות. ולמה הביאו ממנו חז"ל דוגמא עבורנו? וכי כך צריכים אנו להיות? אנשים בעלי דמיונות, שאינם יודעים להעריך את המציאות כפי שהיא?
8. ונראה לומר, שודאי האורח הטוב אינו טיפש ואינו בעל דמיונות, ויודע הוא היטב שטירחת בעל הבית היתה עבורו כולם. ואולם, האורח הטוב מכיר בטובתו של בעה"ב, ועל כן הוא מעריך שגם אם שאר בני הסעודה לא היו כאן, ורק האורח היה כאן, גם אז היה מוכן בעה"ב לטרוח את כל הטירחה שטרח, רק בשביל אורחו. וא"כ, חובה מוסרית על האורח להחשיב את טירחת בעה"ב, כאילו לא נעשתה אלא עבורו. ועי' בהערה הבאה.
9. גם האורח הרע ודאי יודע את האמת, שטירחת בעל הבית היתה עבורו כולם. עבור בני הבית, אך גם עבור האורח. אלא שהאורח הרע לא מכיר בטובתו של בעה"ב, ועל כן הוא טוען, שאם רק הוא היה כאן, לא היה טורח עבורו בעה"ב ולא היה נותן לו כלום. ולכן גם עתה, כשבעה"ב טרח גם עבור האורח, מחשיב האורח הרע את טירחת בעה"ב כאילו "כל טרַח שטרח בעל הבית, לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו", ואיני חייב להכיר לו טובה כלל. [וזהו כבר שקר גמור. שהרי במציאות טרח כעת בעה"ב גם עבור האורח].
10. ומה היא האמת? האם אכן היה מוכן בעה"ב לטרוח את כל הטירחה רק עבור האורח? - איננו יודעים. שכן הגמרא גילתה לנו רק את דעת האורחים, ולא את דעת בעה"ב. וכנראה שדעתו סתומה ואינה ידועה, לא לנו ולא לאורחים. וזה גופא הגורם להבדל בגישתם של שני סוגי האורחים. האורח הטוב - תולה לזכות, ומעריך שודאי היה בעה"ב טורח גם עבור האורח לבדו. והאורח הרע תולה להיפוך. כי האורח הטוב מחפש להיות חייב בהכרת טובה, והאורח הרע מחפש דרכים להפטר מחובה זו.
11. ונראה דמלשון הגמרא מוכח כדברינו. דהנה הגמרא לא אמרה: "אורח האומר: כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי... הרי זה אורח טוב. אבל אורח האומר: מה טרַח טרַח בעל בית זה... הרי זה אורח רע". דלפי נוסח זה היה משמע באמת, שהגדרת האורח כאורח "טוב" או כאורח "רע" נובעת מחמת דברי האורח. אך לא כן אמרה הגמרא, אלא כך אמרה: "אורח טוב מהו אומר? - כמה טרחות טרח בעה"ב וכו'. אורח רע מהו אומר? - מה טרַח טרַח בעל הבית וכו'". ומלשון זו משמע, שהאורח הטוב הוא "טוב" עוד לפני מה שאמר, וכן האורח הרע הוא "רע" עוד לפני מה שאמר. וזה מתאים למה שביארנו, שלא מחמת התבטאותו של האורח הוא מקבל את הגדרתו, אלא להפך: צורת ההסתכלות והשפיטה של האורח כלפי בעה"ב המיטיב עמו - הסתכלות טובה או הסתכלות רעה - היא המגדירה אותו כבר מן ההתחלה כאורח טוב או כאורח רע, והיא גם המביאה אותו לבסוף להתבטא על בעה"ב בהתאם לאישיותו.
12. וכן מצנת "הַחֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ הַחֲדָשִׁים" (שמות יב, ב) - שיהיה חודש ניסן הראשון לחדשי השנה, וממנו יִגְנוּ כל החדשים (עי' רש"י ורמב"ן שם) - כונתה היא, "שיהיה זה זכרון בַּסֵּם הגדול. כי בכל עת שנזכיר החדשים יהיה הנס נזכר", כי "כשנקרא לְהַדָּשׁ ניסן ראשון, ולתשרי שביעי, פתרונו: ראשון לגאולה, ושביעי אליה" (רמב"ן שם).